

Sekulariseringens uppgång – och fall?

Kyrkans uppdrag i ett postsekulärt samhälle

I denna artikel beskriver författaren, direktor vid Claphaminstitutet och ledarskribent i *Världen Idag*, hur avkristningen har drivits i Sverige, inte minst av Socialdemokraterna. Redan 1897 fanns själva trons privatisering med i deras program. I dag ser vi emellertid en annan utveckling – att Gud inte dog utan är på väg tillbaka. Sökandet efter moral, mening och en levande trosgrund har återkommit. Artikeln har först varit publicerad i *Svensk Pastortidskrift* nr 20-2019.

Sverige beskrivs ofta slentrianmässigt som "Landet Lagom". Det må kanske vara sant när det gäller svenskars strävan att nå konsensus och vår ovana vid väpnade konflikter. Men i de flesta avseenden är vårt land allt annat än lagom. I *World Values Survey* utmärker sig Sverige tvärtom som världens mest extrema exempel på sekulära och individualistiska värderingar.

Sekularisering har under 1900-talet varit en stark trend över västvärlden, inte minst i Sverige. Frågan är då om den extrema svenska sekulariteten är lagbunden, eller snarare resultatet av specifika processer, unika för Sverige. Teoretisk och empirisk forskning pekar på det senare.

I övriga världen, och inte minst i Sverige, tycks strävan efter personlig autonomi ha varit en bidragande kraft till sekularisering. En av få ledande forskare som fortfarande håller fast vid det traditionella sekulariseringsparadigmet – tanken att ett modernt samhälle alltid går mot ökad sekularisering – är britten Steve Bruce. Ändå menar även han att denna autonomisträvan är helt central för sekulariseringen. Han skriver: "Så länge vi inte ser en vändning i den ökande kulturella autonomin för individen, måste sekulariseringen betraktas som irreversibel."

När vi tittar tillbaka på svenskt 1900-tal kan vi också konstatera ett antal vägval i sekulariserande och individualiserande riktning i landets politiska utveckling. Alla partier har dock inte dragit i denna riktning – en studie av de dominerande politiska partiernas program under seklet visar hur både Bondeförbundet och Högerpartiet under åren före och efter andra världskriget värnar en traditionell syn som försvarar både den kristna tron och naturliga gemenskaper som familjen. Efter kriget, 1946, upprepade Bondeförbundet sin huvudmålsättning att "på nationell och kristen grundval arbeta för vårt svenska

samhälles välfärd och förkovran". Högern slog 1956 fast "att Sveriges folk av ålder är ett *kristet folk* och att den kristna tron är en oumbärlig, uppehållande och renande kraft i samhället". Dessa grundprinciper finns kvar – om än i försvagad form – även när dessa partier byter namn och profil till Centern respektive Moderaterna. Även för Folkpartiet, som i långa stycken följde en mer sekulär samhällssyn, var dessa principer länge bärande, som i 1962 års program: "De andliga och etiska värden som kristen kultur och humanistisk livssyn skapar skall bevaras och aktas som omistliga grundvalar för ett gott samhälle."

Hos de under svenskt 1900-tal helt dominerande Socialdemokraterna är dock den sekulära och med tiden allt mer individualistiska tendensen mycket tydlig. Ända sedan partiets allra första program 1897 drev man följande princip: "Religionen förklaras för privatsak. Skolans skiljande från kyrkan. Folkskolans utveckling till en för all gemensam och kulturfördringarne uppfyllande medborgarskola." Dessa formuleringar skulle med en viss språklig modernisering väl kunna sammanfatta flertalet av de dominerande partierna och opinionsbildarna i Sverige i dag. Det kan också konstateras att de övriga partierna under och efter det 44 år långa socialdemokratiska maktinnehavet 1932–1976 skulle flytta sina positioner i samma sekulära riktning som det statsbärande partiet verkat för ända sedan sin begynnelse.

KYRKAN FÖRÄNDRAD INIFRÅN

När det gällde statskyrkan verkade Socialdemokraterna länge för att av ideologiska skäl avskaffa denna, med konsekvensen att offentliga sektorn också beslagtogs

kyrkans egendomar. Under förra seklets gång skulle partiet dock komma att byta strategi till att istället målmedvetet förändra kyrkan inifrån. Ecklesiastikminister Arthur Engbergs ord är välkända om att omvandla Svenska kyrkans innehåll till en "ateistisk allmän religiositet", och på så vis bygga om kyrkan till "kungliga salighetsverket". Partiet drev ambitionen att förändra Svenska kyrkan från det som partiet syrligt kallade för "prästkyrka" till en "folkkyrka", byggd efter det sekulära samhällets politiska system. Härigenom förändrade Socialdemokraterna kyrkan till vad kyrkohistorikern Daniel Alvunger kallar en "sekulariserad lutherdom". Denna ambition är till denna dag lika fullt levande, främst synlig genom Stefan Löfvens uttalande inför kyrkovalet 2017, när han frankt förklarade: "Kyrkan kommer att vara en intressant arena för socialdemokratin inom oöverskådlig tid, jag kan inte se slutet på det engagemanget." Som bekant slutade detta kyrkovalet också i det numera sett högsta valdeltagandet någonsin, och som resultat av den kraftfulla kampanjen förbättrade Socialdemokraterna sitt valresultat med nästan 100 000 röster.

Skolan var ett annat område där den sociala ingenjörskonsten togs i bruk för att vrida samhället i mer sekulär och individualistisk riktning. Under ledning av Alva Myrdal och Stellan Arvidsson ledde Socialdemokraterna från krigsslutet ett uthålligt arbete att stöpa om den svenska skolan i en riktning där kristendomens inflytande lyftes bort. Att förändringen tog så lång tid berodde till stor del på det starka folkliga motståndet, tydligast uttryckt i den unikt stora namninsamlingen med mer än två miljoner

*De djupare
rötterna till
vår kultur
finns ju
fortfarande
kvar.*

underskrifter, vilken också gav upphov till det nya partiet KDS. Socialdemokraternas målsättning var att uppfostra landets unga till en ny värld, där trons roll var tänkt att – i enlighet med partiets första program – göra religionen till en privatsak. Det individualistiska perspektivet fick också en kraftigt förstärkt roll, först i 60-talets skolpolitik och därefter i 70-talets familjepolitik.

Utöver dessa direkta politiska vägval fanns det självfallet också andra specifikt svenska faktorer som påverkade landet i sekulär riktning. Kulturpersonligheter med starkt kristendomsfientligt patos, exempelvis Herbert Tingsten, Ingemar Hedenius och Ingmar Bergman fick ett mycket stort genomslag i svensk debatt och kulturliv. Deras grundsyn kunde därmed också påverka en hel nationell kultursfär, och även den internationella bilden av Sverige som ett land där Gud sedan länge placerats på museum eller dömts av en sekulär inkvisitionsdomstol.

Politiska beslut med ideologiska styrmedel får också direkta konsekvenser i den lokala verkligheten. De som fallit för beskrivningen av svensk skola som ett mönsterexempel på en saklig och öppen atmosfär där alla åskådningar behandlas lika, dessa bör med fördel sätta sig in i den forskning som utförts av Karin Kittelmann Flensner och Linda Vikdahl. Med önskvärd eller icke önskvärd tydlighet visar de båda upp en svensk skola där den atmosfär som skapats av både lärare och elever är kraftigt negativ till religion i allmänhet och kristen tro i synnerhet.

ATEISMEN HAR VISAT SIG OTILLRÄCKLIG

Sverige på 2010-talet torde av flera skäl kunna beskrivas som världens kanske allra mest sekulariserade land. Vi lever i en kul-

tur som håller individens autonomi som det högsta av alla bud, och där i princip alla moraliska, politiska och kulturella situationer värderas utifrån den värdegrunden. En sådan kultur kommer därför också att reagera kraftigt mot allt som doftar av tre centrala motsatta fenomen: Gemenskap, Auktoritet och det Heliga. Den som följer den dagliga debatten i svenska medier ser också ganska snabbt att det är en sådan grundsyn den överväldigande majoriteten av svensk opinionsbildning bekänner sig till.

Samtidigt måste även den starkaste sekularist medge att vi står i en verklighet som måste anses som tvetydig. De djupare rötterna till vår kultur finns ju fortfarande kvar. Trots den starka sekulärindividualistiska inriktningen lever vi i ett land som trots allt är byggt på en tusenårig kristen grund. Vi är också människor med ett samvete, vi är människor i behov av sådan gemenskap som det individualistiska projektet aldrig kan ge. 2018 gav det sekulärhumanistiska förlaget Fri Tanke ut den ateistiske historikern Peter Watsons *Den gudlösa tidsåldern*, en översikt över den sekulära världsbildens triumftåg i världen. Det mest överraskande draget i denna tjocka volym var dock författarens medgivande av den egna världsbildens tillkortakommanden. Han går igenom ett flertal tecken på hur ateismen visat sig otillräcklig som bärande berättelse och därför hamnat på tillbakagång, samtidigt som religionen visar alla tecken på att återkomma i världen. I samband med detta noterar författaren också det välkända faktum att kyrkor och samfund som förlorar anhängare är traditionella och framförallt liberala grupperingar, medan evangelikala och karismatiska kristna samfund växer.

*Religionen tycks vara
välgörande för människan på
i stort sett samtliga plan.*

Men Watson beskriver inte bara Guds återkomst i världen. Med viss förvåning noterar han också hur forskningen så entydigt visar hur religionen dessutom tycks vara välgörande för människan på i stort sett samtliga plan: både när det gäller hälsa, allmän lycka och livslängd, men också genom att medverka till minskad brottslighet och drogmissbruk. Författaren skriver att även om människorna fått det bättre i materiell mening har de ändå inte blivit lyckligare än tidigare, och tvingas medge att den gudlösa tidsåldern brister i åtminstone tre centrala mänskliga behov: gemenskap, moral och mening. På dessa områden behövs en annan grund att bygga tillvaron på.

Dessa poänger sammanfattar några av de viktigaste dragen i den pågående kulturella omsvängning som kallas "det postsekulära samhället". Begreppet fick spridning via den marxistiske filosofen Jürgen Habermas, och även om det ännu är för tidigt att slå fast exakt hur denna nya utveckling ska beskrivas är det tydligt att religionen över världen inte är stadd på den väg mot avsmnande som sekularismens förkunnare profeterade.

TEORIER BLIR OBSOLETA

Kanske sammanfattas läget bäst av den nyligen avlidne religionssociologen Peter Berger som under sin långa karriär tvingades se sin ungdoms teorier förvandlas från

självklara till obsoleta. Som äldre forskare kunde Berger konstatera att världen i det nya milleniet är lika kraftfullt religiös som någonsin tidigare: "Detta innebär att en hel genre av litteratur från historiker och statsvetare under den lösa benämningen 'sekulariseringsteori' har grundläggande fel. I min tidiga karriär bidrog jag själv till denna litteratur." Historikern Rodney Stark tar slutsatsen ännu längre, och förklarar att hypoteserna om religionens snara död nu har förkunnats i nära tre århundraden, och alltid varit felaktiga. Därför, menar Stark, är det nu tid att föra sekulariseringsteorin till kyrkogården för misslyckade teorier, och där yttra orden "vila i frid".

Insikten om att vi tycks vara på väg in i en postsekulär tillvaro börjar nu uppfattas även av svenska politiker. Mitt under den gångna vinterns böljande regeringsförhandlingar refererade Ulf Kristersson i sitt jultal till Joel Halldorfs nyutkomna bok *Gud: Återkomsten*, och han pekade på bristerna i de fenomen som utmärker den svenska sekulära individualismen. Moderatledaren slog fast att "människor i världens mest sekulariserade land vill tro på någonting, inte bara veta någonting", och betonade inför partiets arbete med ett nytt idéprogram att politiken behöver finna sätt för "hur fria människor också kan få leva i gemenskap".

Kristna kyrkor, samfund, församlingar, organisationer och individer står i en brytningstid. Det är i sig inget nytt. Kyrkan föddes som bekant i ett imperium som på ytan var högst tolerant, med öppenhet för mängder av religiösa rörelser – dock med förbehållet att alla självfallet behövde delta i offerritualen inför kejsaren. Här utmärkte sig de kristna som en annorlunda fågel i det

pluralistiska landskapet. De hade en Herre: Kristus. Därmed var det otänkbart för dem att tillskriva en jordisk härskare gudomlig status. Utifrån detta ställde de kristna sig utanför kejsarkulten, med förföljelse – och stark tillväxt – som följd.

De tidiga kristnas självklara ställnings-tagande är en påminnelse för kristenheten även i vår tid. I den postsekulära tid som Västerlandet och inte minst Sverige nu tycks gå in i har kyrkan ett uppdrag att precis som i Rom visa på en annan väg som kan förvandla också det världsliga rike i vilket vi lever.

PENDELNS ÅTERSVÄNGNING

Kulturer rör sig ofta i pendelrörelser. Den sekulärindividualistiska rörelsen har nu rört sig så långt ut i extremläget att allt fler, även de som står långt bort från en kristen bekännelse, upplever att denna rörelse blivit intolerant och får orimliga konsekvenser. I det läget vore det högst kontraproduktivt om kristenheten – av alla samhällsröster – i felriktad välvilja i stället skulle understödja denna filosofi och de konkreta uttryck som följer den. Tvärtom framstår en framåtblick mot 2020-talet som en möjlighet för kyrkan att bistå pendeln i dess naturliga tillbakarörelse. Här finns ett gyllene tillfälle att förkunna den bibliska grundsyn som formats och fördjupats under tvåtusen år, och låta denna uttrycka den nödvändiga kritik som behöver formuleras mot de mest destruktiva uttrycken för den sekulära individualism som formats inom både den socialistiska och liberala rörelsen. Paulus råd i Romarbrevet 12:2 att stå emot frestelsen att anpassa sig till en ständigt föränderlig

tidsanda gavs till de kristna i dåtidens imperie huvudstad. Det är ett högst angeläget råd även till oss i dag.

Den rörelse som tar kommandot i en föränderlig tid kommer också att forma nästa epok. I den begynnande postsekulära tid där vi tycks stå vore det beklagligt om befälet skulle övertas av en hårdhänt populism. I stället har kyrkan sin ständigt återkommande kallelse att med hjärta och hjärna utmana och ta strid emot den ursinniga jakten på personlig autonomi som präglar vår tid.

Det uppror som vi länge har sett mot gemenskap, auktoritet och helighet beror dels på de inneboende krafterna i strävan efter autonomi, dels på att människor upplever sig ha mött dåliga exempel på dessa. En viktig nyckel för kyrkan kan därför vara att förmedla goda exempel på en sann gemenskap, en utgivande och ansvarstagande auktoritet, och sanna möten med den Helige. Det är en sådan hållning som ligger inbyggd i Jesu befallning att gå ut och göra alla folk till lärjungar, den kallelse som fortfarande utgör den kristna kyrkans existensberättigande och huvuduppdrag. Att på det sättet utmana samtidsandan är att gensvara på den frustration som människor i vår tid börjat uttrycka allt ljudigare. Att envist hålla fast vid sin vision, även när tidsandan blåser en i ansiktet, det vinner alltid förtroende i längden. Det är så kyrkan behöver agera också i vår tid.

Per Ewert

Direktor vid Claphaminstitutet, doktorerar på den svenska sekulariseringsprocessen

Publicerad med tillstånd.